

Дзмітрук А.П.
**БЕСПАРТЫЙНЫ БЛОК СУПРАЦОЎНІЦТВА З УРАДАМ МАРШАЛА
Ю. ПІЛСУДСКАГА (1928–1939) НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ:
АСАБЛІВАСЦІ КРЫНІЦАЗНАЎЧАЙ БАЗЫ**

Беспартыйны блок супрацоўніцтва з урадам маршала Ю. Пілсудскага (далей ББСУ) – польская ўрадавая палітычная групоўка, сфарміраваная ў 1928 г. і праіснаваўшая да 1935 г., якая дзейнічала і на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Па метадам і формам адлюстравання крыніц, якія датычаць генезісу і актыўнасці блока, асноўная іх маса – пісьмовыя. Крыніцазнаўчую з’яўляе, як правіла, падзяляюць на архіўную і бібліяграфічную [1].

Пошук матэрыялаў, якія б датычылі вызначанай палітычнай арганізацыі сярод ужо апублікаваных крыніц вынікаў не прынёс. Выкарыстанне даведчанай літаратуры дазволіла на першых этапах працы выявіць не супадзенне напаўнення тэрмінаў у айчыннай і польскай навуковай літаратуры, таксама акрэсліць архівы, якія могуць змяшчаць інфармацыю аб партыі.

Асаблівасцю архіўнай крыніцазнаўчай базы па Беспартыйнаму блоку супрацоўніцтва з урадам з’яўляецца яе сціпласць (польскія даследчыкі выкарыстоўваюць нават тэрмін «убогасць»). Фактычна матэрыялы старшыні партыі – В. Славека па яго распараджэнню былі спалены ў канцы 30-х гг. XX ст. яшчэ да яго самагубства [2]. А тое, што знаходзім у Архіве новых актаў у Варшаве ў 62 фондзе –

гэта справаводства генеральнага сакратарыята ББСУ і парламенцкага клуба. Такім чынам, аб дзейнасці блока можна даведацца толькі на гэтым арганізацыйным узроўні.

Асноўная маса матэрыялаў – гэта справы шэрагу грамадскіх арганізацый пілсудчыкаў, якія ўваходзілі ў склад блока, дзейнасць парламенцкага клуба па змене Канстытуцыі – асноўнага накірунку прац ББСУ за 1928–1935 гг., справа аб унутраных супярэчнасцях і дзейнасці суда клуба. Інфармацыя аб выбарах у сейм і сенат дастаткова спецыфічная і нераўнамерная. Сур’ёзным яе недахопам з’яўляецца тое, што вылучыць з матэрыялаў дзейнасць блока на тэрыторыі Заходняй Беларусі – Віленскім, Навагрудскім, Палескім, Беластоцкім ваяводствах – амаль не магчыма. Яна фрагментарна, слаба паддаецца аналізу. Адзначаецца нарастанне матэрыялаў і разнастайнасць іх відаў па меры станаўлення партыі.

Вельмі нязначную, але найбольш каштоўную частку спраў фонду складаюць арганізацыйна-распарадчыя дакументы генеральнага сакратара: арганізацыі і прынцыпы дзеяння ББСУ, рэгламенты, распараджэнні генеральнага сакратара і старшыні блока, палітычна-гаспадарчыя камунікаты генеральнага сакратарыята. Яны даюць уяўленні аб пабудове групы, функцыях на пэўных узроўнях, але ўсе яны вельмі фрагментарныя.

Важнымі крыніцамі з’яўляюцца асабістыя акты вядомых дзеячоў партыі і дзяржавы. У некаторых папках захоўваюцца чарнавікі прамоў, праекты законаў, нават партыйныя справаздачы. А вось рэшткі фонду старшыні ББСУ В. Славека расчароўваюць.

Больш ні ў адным архіве, дзе сабраны матэрыялы па Заходняй Беларусі міжваеннага перыяду – Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўным архіве Брэскай і Гродзенскай вобласці, Дзяржаўным архіве грамадскіх арганізацый Гродзенскай вобласці, Занальным дзяржаўным архіве Мінскай вобласці ў г. Маладзечна, Літоўскім цэнтральным архіве ў г. Вільнюсе, дзяржаўным архіве ў Беластоку – асобнага фонду ББСУ не знойдзем.

Аднак спробы сістэматызаваць архіўны матэрыял, які датычыць гэтай урадавай групы назіраюцца ў Брэсце. Нягледзячы на тое, што ББСУ не вылучаны з першага фонду – Палеская ваяводская установа – некалькі дзесяткаў спраў з назвай «фашысцкі Беспартыйны блок» у ім знайсці магчыма. Акрамя гэта традыцыйна найбольшую цікаўнасць ва ўсіх даследчыкаў выклікае 67 фонд – Камандаванне акруговага корпуса IX. Дзякуючы працы Т.Д. Лібероўскай створана картатэка дастаткова фрагментарнага матэрыялу, якая датычыць арганізацыі і дзейнасці гэтай ўрадавай групы.

Але і сярод гэтых дакументаў, партыйных, гэта велізарная рэдкасць. Іх можна пералічыць па пальцах, усе яны асобныя, выпадковыя. Найбольшую цікаўнасць выклікае адна справа, у якой знойдзена фактычна 70% партыйных дакументаў [3]. Сабрана інфармацыя аб ББСУ з 1929 па 1934/1935 гг. Яе камплектацыя, змест застаўляюць уражанне, што перад намі своеасаблівая справаздача аб этапах станаўлення блока і ўзроўні яго развіцця ў Палескім ваяводстве.

У такой сітуацыі прываблівае бібліяграфія. Але і тут назіраюцца пэўныя цяжкасці. У сувязі з тым, што ў Беспартыйны блок увайшло шмат палітычных і грамадскіх арганізацый – ад левых да правых па сваёй арыентацыі, якія мелі свае праграмы, вызначыць якую з іх ён рэалізоўваў не магчыма. Тое ж датычыць і лідэраў: чыё выступленне, публікацыю лічыць за пазіцыю ўрадавай арганізацыі? Праграмы некаторых партый, якія ўвайшлі ў блок былі дыяметральна супрацьлеглыя. Аднак звяртаюць на сябе ўвагу прапагандысцкія брашуры, надрукаваныя ў рэгіянальных выдавецтвах напярэдадні выбараў 1928 г., дзе папулярызаваліся поспехі ўрада. Яны нешматлікія, занадта агульныя па зместу, таму малакарысныя, бо зразумець урадавую

праграму з іх увагуле не магчыма. А вось напярэдадні выбараў 1930 г. упершыню з'яўляецца шэраг брашураў пад маркай самой палітычнай групойкі. Аўтары зусім розныя, матэрыялы таксама датычаць самых розных спраў, амаль усе папулярныя пспехі ўрада, а іх выдаўца – блок. Іх інфармацыйная карыснасць таксама невялікая. Але характар выданняў і іх колькасць змяняюцца ў 1933 г. Упершыню з'яўляюцца публікацыі пад назвай «З'езд грамадска-гаспадарчы ...» з указаннем або павета, або ваяводства. У іх непасрэдна ідзе указанне на раду ББСУ, не зразумела толькі ці гэта аўтар, ці выдавецтва, але па зместу яны вельмі нагадваюць матэрыялы канферэнцыі. Былі знойдзены адпаведныя крыніцы па Віленскаму і Навагрудскаму, па Палескаму ваяводству. Іх каштоўнасць розная, але яны непасрэдна сведчаць аб дзейнасці палітычнай групойкі. Такім чынам, фактычна крытэрыем адбору публікацый стала выдавецтва, прамое ўказанне на ББСУ. У сувязі з тым, што ініцыятарам стварэння блока быў урад, то актыўна выкарыстоўвалася інфармацыя надрукаваная ім, і адміністрацыяй у рэгіянальных выдавецтвах, каб скарыставацца агульнадзяржаўныя пастулаты з мясцовымі.

Мемуарная літаратура, за выключэннем двух аўтараў не датычыць Заходняй Беларусі [4; 5]. А калекцыі пракламацый і лістовак ББСУ цікавы момант яе дзейнасці, але малаінфарматыўны.

Пры аналізе ўрадавага друку таксама паўстаюць цяжкасці, па-першае, пры вызначэнні адпаведных выданняў, па-другое, у якасці галоўных рэдактараў у рэгіёнах выступалі ваяводскія сакратары ББСУ, якіх прызначаў ваявода. Фактычна змест артыкулаў, нават па стылю нагадваў, а то і непасрэдна паўтараў справаздачы адміністрацыі – «З дзейнасці ББСУ». Увогуле ў рэгіянальнай перыёдыцы пераважалі газеты-аднаднеўкі. Нешматлікія матэрыялы, якія датычаць ідэалагічных устаноў, сістэматызаваць вельмі цяжка настолькі яны разнародныя, як правіла, агульнага характару. Часцей за ўсё нагадваюць звыклых перадвыбарчых лозунгі, матэрыялы, якія прапагандуюць дзейнасць урада, яго пспехі, дасягненні на розных этапах, але вылучыць з іх праграму ці тэзісы немагчыма. Або ў якасці праграм на рэгіянальным узроўні вылучаюцца канкрэтныя справы – пабудаваць лазню ў вёсцы ..., або грамадскі дом і г. д.

Выключэннем стала сакрэтнае, «на правах рукапісу» выданне генеральнага сакратарыята ББСУ, якое пры адсутнасці агульнай ідэалогіі і адпаведных праграм палітычнай групойкі забяспечвала некаторае адзінства думак ва ўрадавым грамадска-палітычным руху. Фактычна большасць рэгіянальных артыкулаў, некаторых выступленняў – гэта частковыя перадрукоўкі з ёй. У ім папулярызаваліся законы, выдадзеныя ўрадам, ці тыя, якія яшчэ рыхтаваліся, тлумачылася з якой мэтай, якія карысці з іх прадугледжаны, адлюстроўвалася дзейнасць урада па некаторым накірункам. Але, асноўная частка гэтых матэрыялаў – асвятчэнне дзейнасці ўлад.

Такім чынам, сярод партыйных крыніц з дакументальных матэрыялаў пераважна захавалася арганізацыйна-распарадчая дакументацыя (арганізацыйная, распарадчая, інфармацыйна-даведачная, бягучая), за выключэннем такой яе разнавіднасці як пратаколы, але ўся яна ўвогуле нешматлікая. Да 1933 г. фактычна адсутнічаюць справаздачы. Улікова-кантрольная справаводства настолькі адрывістая, што не дазваляе прааналізаваць ні колькасны, ні сацыяльны склад партыі. З апавядальнай літаратуры дастаткова шырока прадстаўлены публіцыстычныя творы, перыядычныя друкаваныя выданні, але з пункту гледжання інфармацыі аб дзейнасці самой палітычнай групойкі малакарысныя для даследчыка. Як працаваць у такіх умовах? На многіх дакументах блока стаіць надпіс «сакрэтна», або «спаліць».

У выніку найбольш масавай крыніцай аб дзейнасці блока з'яўляюцца справаздачы грамадзянскай і ваеннай адміністрацыі. Аб'ектам для абодвух улад

з'яўляўся грамадска-палітычных рух, але перыядычнасць прадстаўлення і абшар дзейнасці ў іх былі рознымі. Ваявода складаў справаздачы па рэгіёну за тыдзень і месяц, а ваенныя ў межах сваёй акругі і як правіла квартальныя, або за паўгода (у залежнасці ад палітычнай напружанасці).

Пры выкарыстанне гэтага тыпу крыніц трэба мець на ўвазе, што ваявода стаяў на чале ўрадавага грамадска-палітычнага руху ў рэгіёне, што замацавана юрыдычна ў распараджэнні прэзідэнта Р П Польшчы аб арганізацыі і абшары дзейнасці ўлад агульнай адміністрацыі і нёс асабістую адказнасць за яго развіццё [6]. Такім чынам, ён — асоба зацікаўленая каб гэтыя справаздачы выглядалі як мага лепш. Рыхтаваў іх на падставе рапартаў паліцэйскіх органаў, інфармацыі старастаў, ад грамадскіх арганізацыі і г. д.

Застаецца надзея, што своеасаблівым спосабам праверкі інфармацыі ў такіх умовах могуць стаць справаздачы ваенных улад, якія не заўсёды супадаюць з інфармацыяй, якую падаваў ваявода. Яны больш аналітычныя, крытычныя і заўсёды выклікаюць найбольшую цікаўнасць даследчыкаў. І сапраўды неяк карэкціруюць дадзеныя ваявод, але да пэўнага ўзроўню.

Фрагментарнасць, дазіраванасць інфармацыі, што, з аднаго боку, акрэсліваецца і самім фармулярам справаздачы, з іншага спецыфічным стылем яе падачы. Фактычна і ваявода і ваенныя выконваюць сваю ролю: адны апісваюць арганізацыйную дзейнасць, выбарчую акцыю, другія – даюць ім ацэнку, улічваючы і правяраючы дакладнасць інфармацыі, але працуюць зыходзячы з адных мэтаў, прынцыпаў, на жаль не акрэсленых прама.

Вызначыць памер, ступень развіцця не толькі ББСУ, але і польскага грамадска-палітычнага руху на іх падставе немагчыма. Сфармуляраваных мэтаў, якія ставіліся перад блокам, ідэалагічных указанняў, устаноў амаль не аднатоўваецца. Увесь інфармацыйны матэрыял абумоўлівае фактычна высновы і самога даследчыка, які на іх абапіраецца. Яркім прыкладам некрытычнага выкарыстанне гэтых крыніц з'яўляецца шэраг артыкулаў блізкіх па тэме даследавання [7; 8; 9].

Узаемасувязь паміж крыніцамі назіраецца не столькі па іх відах, колькі па суб'екту, які іх выпрацоўваў, таму вельмі важна адлюстроўваюць ад каго зыходзіць інфармацыя. Акрамя гэтага на розных этапах развіцця блока партыйныя крыніцы, ды і адміністрацыйныя адрозніваюцца як па колькасці, так і па свайму ўзроўню. Фактычна магчыма класіфікаваць крыніцы і па храналагічнаму прынцыпу. А мэта даследавання дзейнасці ББСУ на тэрыторыі Заходняй Беларусі дазволіла сканцэнтраваць увагу і на рэгіянальным прынцыпе камплектацыі матэрыялаў. Можна сцвярджаць, што польскія ўлады самі за нас ужо сістэматызавалі гэтыя крыніцы, зрабілі неабходныя высновы ў справаздачах. Але цікава, што сістэматызацыя праведзена пры выкарыстанні амаль усіх яе прынцыпаў [1].

Такім чынам, аналізуючы дзейнасць ББСУ пры апоры на справаздачы адміністрацыі, даследчык павінен улічваць, што аб'ектыўныя дадзеныя ён атрымоўвае не толькі і не столькі аб генезісе і дзейнасці палітычнай групы, колькі аб самім суб'екце, які іх выпрацоўваў, мэтах, якія ён праследуе і метадах, якія пры гэтым выкарыстоўвае, што выключае апісальны стыль.

Акрамя таго, інфармацыйную аддачу ад крыніц магчыма павысіць шляхам вылучэння скрытай інфармацыі са справаздач грамадскай і ваеннай адміністрацыі, бо вядома, што разам з той інфармацыяй, якую суб'ект імкнецца намерана атрымаць, вылучаецца і інфармацыя залішняя, якая зафіксавана міжвольна і таму невідавочная для суб'екта [10, с. 130]. Структурны характар гэтай інфармацыі дазваляе аналізаваць узаемасувязі, уласцівыя даследуемым з'явам і працэсам, на падставе непасрэдна выражаных у крыніцах дадзеных.

Усё гэта абумоўлівае прымяненне ў даследаванні палітычнай групы сістэмнага падыходу, як найбольш эфектыўнага метаду.

1. Ходзін, С.М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-генетычнае і кампаратыўнае вывучэнне): вучэбны дапаможнік / С.М. Ходзін. – Мінск: БДУ, 1999. – 193 с.
2. Chojnowski, A. Piłsudzczy u władzy. Dzieje BBWR / A. Chojnowski. – Wrocław-Warszawa [et al.]: Wyd-wo Ossolineum, 1986. – 294 s.
3. Государственный архив Брестской области (ГАБО). – Ф. 1. – Оп. 9. – Д. 2475.
4. Szymanowski, G. Dwanaście lat – wspomnienia z lat 1927–1939 / G. Szymanowski. – Toruń: Wyd-wo A. Marszałek, 1998. – 312 s.
5. Świtalski, K. Diariusz 1919–1935 r. / K. Świtalski. – Warszawa: Czytelnik, 1992. – 840 s.
6. Rozporządzenie prezydenta Rzeczypospolitej z 19 stycznia 1928 r. o organizacji w zakresie władz administracji ogólnej, poz. 86 // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1928. – № 11.
7. Kabot, T. Z działalności BBWR w województwie Poleskim w latach 1928–1935 // Res historica. – 1999. – Z. 8. – S. 71–81.
8. Cichoracki, P. Wybory 1935 r. w okręgu nr. 55 (Pińsk, Łuniniec, Stolin) // Гістарычная брама. – № 1 (25). – 2010. – С. 31–39.
9. Ким, И. Парламентские выборы 1935 г. в Полесском воеводстве / И. Ким // Гістарычная брама. – № 1 (24). – 2009. – С. 42–51.
10. Ковальченко, И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М.: Наука, 1987. – 451 с.